

LBRIS

We know
books

LUCY COOKE

ADEVĂRURI
NEBĂNUITE DESPRE
ANIMALE

O MENAJERIE A CELOR NEÎNȚELEȘI

Traducere din limba engleză
de Roxana Aneculăesei

EDITURA
ART

Cuprins

Introducere	7
Capitolul I: Anghila	17
Capitolul II: Castorul	41
Capitolul III: Leneșul	65
Capitolul IV: Hiena	91
Capitolul V: Vulturul	107
Capitolul VI: Liliacul	131
Capitolul VII: Broasca.....	161
Capitolul VIII: Barza	183
Capitolul IX: Hipopotamul.....	209
Capitolul X: Elanul.....	229
Capitolul XI: Panda	249
Capitolul XII: Pinguinul	273
Capitolul XIII: Cimpanzeul	297
<i>Concluzii</i>	325
<i>Mulțumiri</i>	329
<i>Credite foto</i>	332
<i>Note</i>	336
<i>Bibliografie</i>	357

Anghilele i-au dat mari bătăi de cap lui Aristotel.

Oricât de multe a disecat marele gânditor grec, nu a găsit nicio dovadă că ar avea organe reproducătoare. Toți ceilalți pești pe care i-a examinat în laboratorul său de pe insula Lesbos aveau icre ușor de găsit (adesea delicioase) și testicule evidente, chiar dacă interne. Anghila, în schimb, părea să fie complet lipsită de organe reproducătoare. Prin urmare, în secolul al IV-lea î.H., atunci când a scris despre acest pește, Aristotel, cel mai metodic dintre filozofii naturii, s-a văzut obligat să conchidă că anghila „nu apare în urma împerecherii și nici din icre”², ci ia naștere din „măruntaiele pământului”, apărând spontan din mâl; credea că urmele lăsate în nisip de viermi sunt cauzate de fapt de embrionii de anghilă care ies din pământ.

Aristotel a fost primul om de știință adevărat și părintele zoologiei. A făcut observații științifice corecte despre sute de creaturi, dar nu sunt surprinsă că anghilele l-au păcălit. Aceste creaturi alunecoase își păzesc bine secretele. Ideea că iau naștere din pământ e de domeniul fantasticului, dar realitatea este la fel de fabuloasă, fiindcă anghila europeană, *Anguilla anguilla*, își începe viața ca icră suspendată într-o pădure subacvatică din Marea Sargaselor, cea mai adâncă și mai sărată zonă din Atlantic. Nu mai mare decât un bob de orez, anghila pornește într-o călătorie prin apele curgătoare din Europa

care durează până la trei ani, timp în care trece printr-o transformare la fel de radicală ca un șoarece care s-ar metamorfoza într-un elan. Decenii bune stă ascunsă în mâl și se îngrașă doar pentru a repeta anevoioasa călătorie de 6000 de kilometri până în pântecul întunecat al oceanului de unde a venit, unde își depune icrele în cotloanele platformei continentale și moare.

Din cauză că devine activă sexual abia după cea de-a patra și ultima metamorfoză, chiar la finalul vieții sale ciudate, originile anghilei au fost greu de descoperit, ceea ce i-a conferit un statut de creatură mitică. De-a lungul secolelor, încercarea de a dezlega acest mister a învrăjbit popoare, i-a trimis pe oameni în adâncuri și a chinuit cele mai mari minți din istoria zoologiei, cu toții întrecându-se în teorii nebunești care să explice geneza anghilei. Oricât de bizare au fost aceste idei, adevărata poveste a anghilei europene le depășește cu mult, în ea fiind implicați naziști care au lăsat acești pești să moară de foame, căutători frenetici de gonade, pescari înarmați, cel mai cunoscut psihanalist din lume și, în cele din urmă, eu însămi.

În copilărie, și eu eram pasionată de anghile. Când aveam aproape șapte ani, tatăl meu a îngropat în grădină o cadă veche în stil victorian, iar transformarea acestui vas steril pentru baie a oamenilor într-un ecosistem de tip heleșteu a devenit repede principala mea preocupare. Eram o tocilară, așa că mi-am luat rolul în serios. În fiecare duminică, mergeam cu tata la Romney Marsh, o zonă inundabilă în ale cărei canale petreceam câteva ore bune căutând orice formă de viață cu ajutorul unui năvod pe care mi-l făcuse dintr-o perdea veche. La sfârșitul zilei, după ce încărcam captura în vechea noastră camionetă, ne întorceam triumfători acasă, plini de zel ca exploratorii din perioada victoriană, gata să o identificăm și

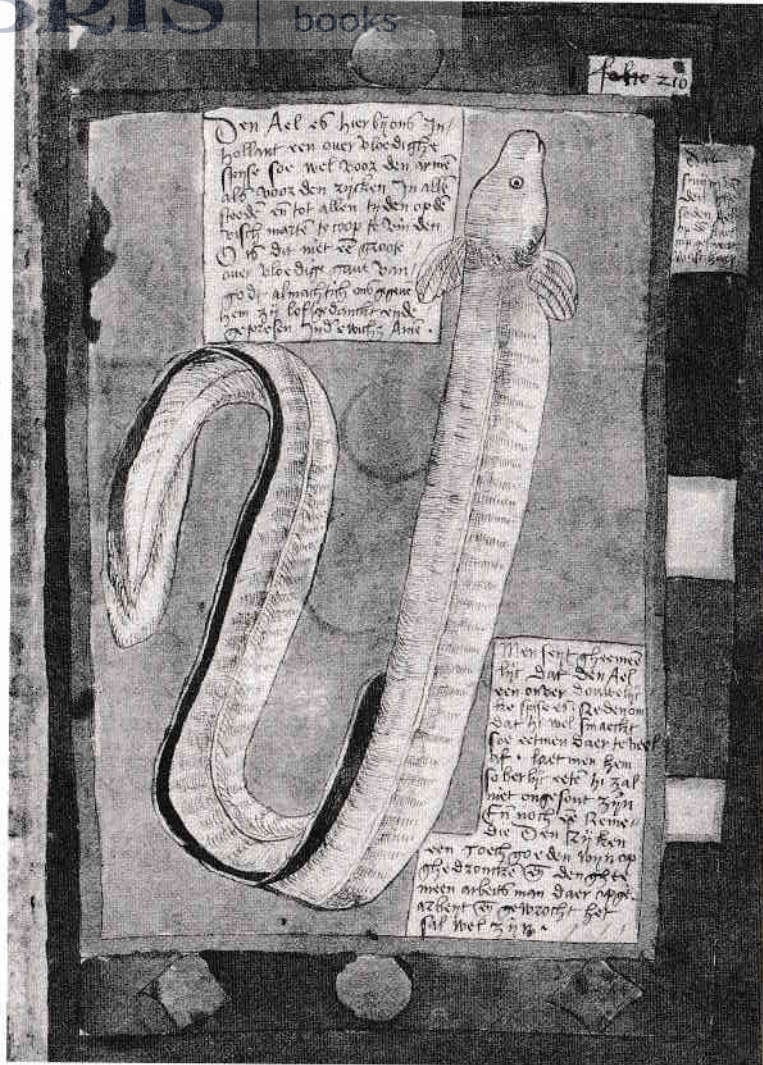
să o introducem în regatul meu acvatic. Încercam să adunăm animale în perechi: broaște mari de lac, tritoni, ghidrini, cărăbuși-de-apă și păianjeni-de-apă – cu toții s-au alăturat petrecerii din vechea cadă. Nu și anghile, din păcate. Reușeam să le prind cu ajutorul năvodului, dar când încercam să le mut în găleată, îmi scăpau printre degete. De fiecare dată când reușeam să apuc una, evada imediat, după care se târa pe pământ – mai degrabă ca un șarpe decât ca un pește. Erau foarte alunecoase, așa că prinderea lor a devenit cea mai grea încercare a mea.

Pe atunci nu știam, dar, dacă aș fi reușit să prind anghile, acestea ar fi pus capăt întrunirii pașnice din heleșteul meu improvizat, pentru că ar fi mâncat toți invitații. Cât stau în apă dulce, anghilele trăiesc ca niște boxeri care se pregătesc pentru marea luptă a carierei lor, mai exact lunga călătorie pe care trebuie s-o facă înapoi spre Marea Sargaselor pentru a se înmulți. Ca urmare, mănâncă tot ce mișcă – se mănâncă și între ele. Acest apetit vorace al anghilelor a fost studiat într-un experiment macabru realizat de doi oameni de știință francezi la Paris, la finalul anilor '30. Cercetătorii au eliberat o mie de pui de anghilă – lungi de aproximativ opt centimetri – într-un bazin cu apă. Chiar dacă erau hrănite zilnic, după un an nu au mai rămas decât 71 de anghile, care își triplaseră lungimea. Trei luni mai târziu, după „scene zilnice de canibalism”³, așa cum le-a numit un ziarist local, a rămas un singur supraviețuitor: o femelă care avea puțin peste 30 de centimetri lungime. A trăit încă patru ani singură, până să fie omorâtă accidental de naștiți, care i-au tăiat rația de viermi în timpul ocupării Parisului.

Această poveste de groază i-ar fi șocat pe naturaliștii din generațiile anterioare, convinși că anghila este o vegetariană inofensivă, cu o slăbiciune pentru boabele de mazăre – chiar credeau că le plac atât de mult, încât părăsesc mediul acvatic și vin pe uscat să caute leguma preferată. Astfel de povești au apărut din cauza călugărului dominican din secolul al XIII-lea

Albert cel Mare. În cartea sa *De animalibus* („Despre animale”), acesta susținea că „anghila iese din apă în timpul nopții pentru a găsi mazăre, fasole și linte”⁴. În 1893, ideea că anghilele sunt vegetariene circula încă. În *A History of Scandinavian Fishes* („O istorie a peștilor scandinavi”), „observațiile” călugărului dominican au fost completate cu efecte sonore. Domeniul contesei Hamilton ar fi fost invadat de anghile care îi înfulecau legumele, „scoțând același plescăit ca porcii de lapte când sug”⁵. Deși se pare că le lipseau bunele maniere, acești pești aveau gusturi rafinate, „consumau doar păstăile moi și succulente”. Este adevărat că anghilele pot supraviețui pe uscat până la patruzeci și opt de ore, datorită pielii lor alunecoase prin care pot respira – o adaptare care le permite să-și părăsească mediul pentru a căuta noi surse de apă în vremuri de secetă –, dar poveștile despre cum clefăie și fură mazăre din grădini sunt complet iluzorii.

Din cauza poftii insașiabile pe care o are în apele dulci, anghila ajunge la dimensiuni impresionante, deși nu este chiar atât de mare pe cât credeau naturaliștii antici. Întotdeauna au circulat povești trase de păr despre „a prinde peștele cel mare”. Naturalistul roman Pliniu cel Bătrân exagera însă mult în *Naturalis historia*, când spunea că anghilele din Gange ating „lungimea de zece metri”⁶. Izaak Walton, autorul unei lucrări fundamentale despre pești din secolul al XVII-lea, *The Compleat Angler* („Pescarul desăvârșit”), a dat dovadă de mai multă reținere în descrierea anghilei pe care a prins-o în râul Nene, care traversează orașul Peterborough: spunea că are „un yard și trei sferturi”⁷, adică aproximativ 160 de centimetri. Walton a vrut să alunge orice urmă de îndoială adăugând următoarele: „Dacă nu mă credeți, atunci mergeți să o vedeți la una dintre cafenelele de pe King Street, din Westminster”⁸ (acolo unde, fără îndoială, anghila sorbea cafea și îi delecta pe mușterii cu povești despre aventurile ei din tinerețea petrecută pe mare). Dr. Jørgen Nielsen, de la Muzeul Zoologic din Copenhaga, a realizat măsurători mai exacte după ce a examinat

Anghila din almanahul peștilor realizat de Adriaen Coenen (1577) este un adevărat monstru de peste „12 metri” (mai crescuse cu doi metri de când fusese descrisă de Pliniu cel Bătrân).

o anghilă moartă descoperită într-un heleșteu din Danemarca.⁹ I-a spus lui Tom Fort, autorul volumului *The Book of Eels* („Cartea anghilelor”), că specimenul avea 125 de centimetri. Din păcate, monstrul alunecos își găsisese prematur sfârșitul când proprietarul heleșteului l-a prins amenințându-i mult iubitele păsări de apă ornamentale și l-a atacat cu o lopată.

Anghilele prinse de mine erau mult mai mici, de lungimea și grosimea unui creion. Se aflau, fără îndoială, la începutul vieții lor din apele dulci, perioadă care se poate întinde de la șase la treizeci de ani. Unele trăiesc chiar și mai mult. Un exemplar suedez pe nume Putte, care a fost prins de pui în apropiere de orașul Helsingborg în 1863 și ținut într-un acvariu local, a murit la 88 de ani. Moartea sa a fost deplânsă de multă lume, devenind un subiect de presă, pentru că vârsta record la care a ajuns i-a conferit acel statut de vedetă de care nu se bucură, în mod normal, orice pește lung și alunecos.

Acestor anghile bătrâne nu li se permite să-și satisfacă pornirea de a migra înapoi în mare, fiind ținute în captivitate, adeseori ca animale de companie. O alegere neobișnuită, am putea spune – nu stau prea bine la capitolul îmbrățișări –, dar oratorul roman Quintus Hortensius pesemne că a plâns la moartea anghilei sale, „care a dus o viață lungă și pe care a iubit-o peste măsură”¹⁰. Ceea ce mă face să mă bucur, într-un fel, că nu am reușit să prind un astfel de pește, fiindcă e posibil să-mi fi fost partener de viață și în ziua de azi.

În apele dulci, viața anghilei este lungă și lacomă, dar aceasta este doar o etapă din existența sa (chiar dacă eu și alți naturaliști n-am văzut-o decât în această fază). Nașterea, reproducerea și moartea ei sunt ascunse de mare și sunt atât de neobișnuite, încât au dus la o adevărată operațiune de căutare la nivel mondial a misterioaselor gonade ale anghilei, care durează de mai bine de două mii de ani.

Și Aristotel a fost intrigat de originea acestor pești aparent asexuați. El a explicat originea anghilei prin generația spontanee, o teorie pe care a aplicat-o unei serii de animale – de la muște la broaște – a căror reproducere părea să fie de neînțeles. Câteva sute de ani mai târziu, Pliniu cel Bătrân a luat o pauză de la plagierea operelor predecesorilor greci pentru a-și pune la încercare propria imaginație pe tema înmulțirii anghilei. El a susținut că anghilele se reproduc prin frecarea de stâncile din apă, „bucățile de piele răzuită prinzând viață”. Sperând să aibă ultimul cuvânt pe acest subiect, naturalistul roman încheia cu emfază autoritară: „Nu există alt tip de reproducere a acestora.”¹¹ Fricțiunea asexuată despre care vorbea Pliniu nu era desigur decât ficțiune.

În secolele următoare, ideile total neverosimile despre reproducerea anghilelor s-au înmulțit ca iepurii. S-a spus că anghilele iau naștere din branhiile altor pești, din roua dimineții (dar numai în unele luni) sau din niște „tulburări electrice”¹² misterioase. Un „înalt episcop”¹³ a declarat la Royal Society că a văzut anghile născându-se pe un acoperiș de paie. Spunea că icrele rămăseseră prinse de paie și fuseseră incubate de căldura soarelui. Dar nu toți naturaliștii eclesiastici erau convingși de credibilitatea acestor povești pescărești. În *History of the Worthies of England* („Istoria personalităților Angliei”), Thomas Fuller a luat în răscredința larg răspândită în zonele rurale din comitatul Cambridgeshire potrivit căreia soțiile adulterine și copiii nelegitimi ai preoților erau salvați de la osânda veșnică prin transformarea în anghilă. E clar „o minciună”, spunea el. Pentru a sublinia seriozitatea acestei chestiuni, adăuga cu un ton de reproș: „Fără îndoială, cel care a născocit acest neadevăr atât de reprobabil și-a primit de mult răsplata.”¹⁴ Și probabil că a trăit restul vieții ca limax.

Marii savanți ai Iluminismului au respins aceste fabulații, venind cu propriile teorii, mult mai puțin ridicole, dar nu și

corecte. În 1692, cercetătorul olandez Antoni van Leeuwenhoek, un pionier al lumilor microscopice și cel care a descoperit bacteriile și celulele sangvine, a emis o ipoteză destul de credibilă, potrivit căreia anghilele, la fel ca mamiferele, sunt *vivipare*, adică fecundarea are loc intern, iar femelele nasc pui vii. Van Leeuwenhoek folosea metoda științifică a vremii, bazându-și supoziția pe observații concrete. Se uitase cu lupa la ceea ce părea să fie un pui de anghilă, aflat în ceea ce el credea că este uterul peștelui. Din păcate, așa-ziii pui erau, de fapt, viermi paraziți care invadaseră vezica urinară a anghilei; Aristotel îi observase și el cu aproape două mii de ani în urmă, dar i-a exclus din categoria modalităților de reproducere.

Botanistul și zoologul suedez din secolul al XVIII-lea Carl Linnaeus a susținut și el că anghilele sunt *vivipare*, pretinzând că a văzut un pui într-o femelă adultă. Nimeni n-ar fi vrut să-l contrazică pe fondatorul taxonomiei – un om atât de pedant, încât și-a latinizat propriul nume. Dar cercetătorii n-au avut de ales când și-au dat seama că marele expert în clasificări încurcase speciile. Ciudatul adevăr este că Linnaeus nu a disecat o anghilă, ci un pește asemănător cu aceasta, din familia *Zoarcidae* – o specie *vivipară* rară, asemănătoare cu mihalțul și neînrudită cu anghila. Însă nici criticii lui n-aveau dreptate. Un specialist în domeniu, care a analizat munca de cercetare a lui Linnaeus, l-a criticat pentru identificarea greșită, dar, influențat de Aristotel, susținea că puii de anghilă descoperiți de suedez sunt, de fapt, viermi paraziți, teoria anghilelor care nasc pui vii intrând într-o spirală a confuziei și a incorectitudinii.

În această dispută științifică de înalt nivel a intervenit și un outsider îndrăzneț. În 1862, un scoțian pe nume David Cairncross a anunțat că el, un simplu inginer de la o fabrică din Dundee, a dezlegat în sfârșit enigma anghilei, care preocupase generații întregi de filozofi și naturaliști. „Cititorul va afla că [...] genitorul anghilei este un mic gândac”¹⁵, spunea el cu bravada specifică ignorantului adevărat. Teoria lui entuziastă,

dar aiuritoare din punct de vedere științific – rezultatul a șaiszeci de ani de experimente, după cum mărturisea el – s-a materializat într-un scurt volum intitulat *The Origin of the Silver Eel* („Originea anghilei argintii“).

Cairncross își începe tratatul scuzându-se că nu a fost interesat să învețe regulile și normele științei contemporane. „Nu se poate aștepta de la mine să fiu familiarizat cu denumirile și termenii folosiți de naturaliști în clasificările diferitelor animale, cunoștințele mele despre aceste cărți fiind limitate“¹⁶, scria el în apărarea sa. Soluția lui neconvențională, dar foarte convenabilă a fost să folosească „propriile denumiri și termeni“¹⁷. Acest lucru a dus la reorganizarea regnului animal în trei clase ilogice – ceea ce l-a făcut pe Linnaeus să se răsucească în mormânt – și nu a avut drept rezultat decât să pună și mai multe piedici oricui încerca să descifreze teoria lui deja derutantă.

Cairncross s-a aventurat pe tărâmul cunoașterii la frageda vârstă de zece ani, când a observat câteva „anghile fir de păr“¹⁸ (termenul îi aparține) într-un canal de scurgere. „De unde vin oare?“, s-a întrebat el. Atunci, un prieten i-a spus despre credința populară conform căreia puii de anghilă „cad din cozile cailor când aceștia se adapă; iar apa îi trezește la viață“¹⁹. Tânărul Cairncross a luat în răs această explicație, dar a venit cu o idee la fel de neplauzibilă, inspirat fiind de gândacii morți care zăceau pe fundul canalului de scurgere. Exista oare o legătură între cele două vietăți? Această posibilitate l-a fascinat timp de două decenii. „Mă gândeam adeseori la acest mister“²⁰, își amintea el.

Mai târziu, într-o vară, Cairncross, deja adult de acum, a observat în grădina casei sale din Dundee un gândac familiar. S-a uitat cu atenție la el, de parcă ar fi vrut să-i citească gândurile, dar gândacul s-a îndreptat hotărât spre o băltoacă și s-a scufundat în ea. Gândacul „s-a uitat un timp în jurul său“, apoi a ieșit din scăldătoare „foarte tulburat“²¹. Nu avem de unde să știm cum a reușit Cairncross să facă diagnoza stării mintale

a gândacului. Dar singura ilustrație din carte îi oferă cititorului informații esențiale pentru a putea înțelege următoarea acțiune extraordinară a insectei. Intitulată „Gândacul în actul parturii“²², ilustrația îl înfățișează pe neașteptatul erou al lui Cairncross trântit pe spate, în timp ce din dos par să-i iasă două fire ca niște lasouri. Potrivit autorului, gândacul naște doi pești.

Acesta a fost momentul revelator pentru Cairncross. Apoi și-a continuat cercetarea disecând gândaci și scoțând din ei „anghile fir de păr“, pe care le ținea în viață pentru perioade scurte. Recunoștea sincer că teoria lui „poate părea stranie“, dar și-a întărit convingerea cercetând comportamentele „membrilor regnului vegetal“. Dacă o specie de copac poate fi altoită pe alta, „nu ar putea Marele Grădinar Creator să altoiască o natură străină pe cea a unei insecte?“, se întreba el.

În laboratoarele moderne au fost concepute tot felul de animale în stilul lui Frankenstein: șoareci pe spatele cărora au fost crescute urechi umane sau peștii fosforescenți de acvariu creați prin transferarea unor gene de meduză. Dar „Marele Grădinar Creator“ n-a avut nimic de-a face cu aceste evenimente.

Dacă David Cairncross ar fi supus această problemă analizei comunității științifice, aceasta i-ar fi răspuns că „anghilele fir de păr“ nu sunt decât un alt fel de viermi paraziți enervanți, în niciun caz nu e vorba de un pește aflat în primul stadiu de dezvoltare. Dar acest inginer de fabrică habar n-avea de evaluarea *inter pares*, așa că nu și-a prezentat descoperirea excepțională la Royal Society, pentru a fi verificată serios, ci unor fermieri pe care i-a întâlnit într-o zi, uimiți să afle cât de multe anghile se află în canalul de pe pământurile lor. Le-a explicat teoria lui că toate anghilele au ieșit din fundul unui gândac și a fost încântat de reacția lor. „M-au crezut și s-au bucurat că am găsit rezolvarea misterului“²³, spunea el plin de mândrie.

Cu toate că a fost primită cu entuziasm de fermieri, ideea lui Cairncross nu a reușit să influențeze cursul mai amplu